

“AZERBAYCAN MUHACERET EDEBİYATI” KAVRAMI VE AZERBAYCAN MUHACERET EDEBİYATININ TÜRKİYE’DE ARAŞTIRILMASI HAKKINDA BAZI NOTLAR

Hayri Ataş

Giriş

Muhaceret kelimesi, “hicret: göç, göçmek” kelimesinden gelmektedir ve “bir yerden başka bir yere muhtelif sebeplerle hicret etmek, göçmek” anlamındadır. Muhaceret edene de “muhacir” denir (1).

İnsanlar, binlerce yıldır çok çeşitli sebeplerle muhaceret etmişlerdir. Bu sebeplerin bazıları ekonomiktir. İnsanlar doğdukları yerlerde ekonomik bakımdan istedikleri refaha ulaşamadıkları zaman, daha refah bir hayat süreceklerini ümit ettikleri, düşündükleri yerlere göçmüşlerdir. Bazen de yaşadıkları sosyal sıkıntılar dolayısıyla göçmüşlerdir. Mesela toplumsal bir hadiseye karıştıkları için içinde yaşadıkları toplumun baskısına maruz kalmalarından dolayı muhaceret etmek onlar için en uygun bir çözüm yolu olmuştur. Dinî sebepler de muhaceretin sebeplerinden birisidir. İnsanlar, çok zaman dinî özgürlüklerini yaşayamadıkları için yahut da engel olanların zoruyla muhacir konumuna düşmüşlerdir.

Savaşlar da muhaceretin en önemli sebeplerindendir. Yüzyıllar boyunca insanlar savaşlar dolayısıyla hem can kaybına hem de vatan kaybına uğramışlardır. 19. yüzyılda başlayan savaşlar Türk toplumunu da muhaceretle karşı karşıya getirmiş, insanlarımızı binlerce yıldır yaşadıkları topraklardan koparmıştır. Mesela Kırım savaşları dolayısıyla Kırım’dan on binlerce Kırım Tatar Türkü Türkiye’ye göçmek zorunda kalmış, binlerce yıldır yaşadıkları vatanlarını ve hatıralarını arkada bırakmışlardır. Yine 20. yüzyılın başlarındaki Balkan Savaşları neticesinde de Balkanlarda yaşayan on binlerce Balkan Türkü; Sırp, Hırvat, Bulgar ve Yunan zulmünden kurtulmak amacıyla Türkiye topraklarında huzura koşmuşlardır.

I. Azerbaycan Muhacereti:

1918 yılının 28 Mayıs'ında Doğuda, Türk ve Müslüman dünyasındaki ilk cumhuriyet olan Azerbaycan Cumhuriyeti Mehmet Emin Resulzade ve arkadaşları tarafından ilan edilmişti. Bu genç cumhuriyet heyecanla yapılanmaya başlamış; ekonomik, siyasi, askerî alanlarda olduğu gibi eğitim, kültür, sanat ve edebiyat alanlarında da kendini ayağa kaldıracak faaliyetlere hız vermişti. Ne yazık ki, 1917 yılının Ekiminde Rusya'da yapılan Bolşevik devrimi hızla yayılma alanını genişletmeye başlamış, daha önceleri Çarlık Rusya'nın diktası altında olan toprakları da bünyesine katmaya başlamıştı. Bunu yaparken de oldukça gaddar davranıyordu.

27 Nisan 1920'de Bakü'yü işgal eden Rus ordusu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına son vermişti. Rusların bu işgali Azerbaycan'da başlayan devletleşme sürecini de sona erdirmişti. Bu duruma karşı çıkan hemen herkes Bolşevikler tarafından en ağır şekilde cezalandırılmaya başlanmıştı. Takipler, tutuklamalar ve hapis cezaları bitmek bilmiyordu. Zaman içinde can güvenliği tehlikeye giren bazı siyasetçiler ve aydınlar çözümü Azerbaycan dışına çıkmakta bulmuşlar ve onlar için uzun ve çileli bir hayat da başlamıştı. Bunların arasında devletin kurucularından ve ilk cumhurbaşkanı olan Mehmet Emin Resulzade ile çalışma arkadaşları akla ilk gelenlerdir. Daha sonra bu listeye başka siyasetçiler, aydınlar, sanatkârlar, ilim adamları ve diğer vatandaşlar da dâhil olacaktı. Ana vatanlarını bırakarak başka topraklarda yaşamak zorunda kalan bu insanların tek gayesi vardı: Bir gün bağımsız Azerbaycan topraklarına dönmek. Bunun için de yaşadıkları her yerde bu ideali hakikate çevirmek için ellerinden gelen gayreti göstermişler, Azerbaycan'ın istiklal mücadelesini Azerbaycan dışında devam ettirmişler ve Bolşeviklerin çirkin ve gaddar yüzünü dünyaya muhtelif yollarla göstermişlerdir. Aynı zamanda bu insanlar Azerbaycan tarihini, kültürünü, coğrafyasını da tanıtmak anlamında çok mühim çalışmalara imzalar atmışlardır.

Azerbaycan muhaceretinin en önemli duraklarından birisi hiç şüphesiz ki Türkiye'dir. Azerbaycan'ın en önde gelen ilim, siyaset ve sanat adamları "bağımsız Azerbaycan" mücadelesini en çok Türkiye'de ve zaman zaman da Avrupa ülkelerinde yürütmüşlerdir. Azerbaycan aydın ve siyasetçilerinin muhaceretteki mücadelelerini iki başlık altında toplayabiliriz:

1. Siyasi mücadele
2. Kültürel mücadele (bunun içinde edebiyat, sanat ve basın mühim yer tutar)

Siyasi mücadelede daha çok dernekleşme ve Bolşevik Rusya'nın çirkin ve gaddar yüzünü dünyaya duyurmak için basın yoluyla yapılan pro-

paganda faaliyetleri dikkate değer. Kültürel anlamdaki mücadelede ise edebiyat, sanat ve ilim alanında yapılan çalışmalar büyük bir yekûn teşkil eder. Edebî alanda yapılan çalışmaların temel mevzuunu Azerbaycan'ın bağımsızlığı ve vatan hasreti oluştururken, ilmî çalışmalarda ise Azerbaycan edebiyatı, tarihi, folkloru vs. ele alınmıştır. Muhaceretteki aydınlar bu çalışmalarını bazen Türkiye'deki basın yayın organlarında veya ilmî mecmualarda yayınlarlarken çoğu zaman da kendilerinin bir araya gelerek neşrettikleri gazete ve mecmualarda yayınlamışlardır. Bu gazete ve mecmuaların muhaceret çalışmalarındaki yeri ve önemi çok büyüktür. Mesela *Yeni Kafkasya*, *Azeri Türk*, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, *Odlu Yurt* vs. gibi dergilerle *İstiklal*, *Bildiriş* gibi gazeteler yayın hayatlarında hem ilmî hem edebî hem de popüler yayınlarıyla Azerbaycan'ı terennüm etmişlerdir (2:39-105; 3: 73).

II. “Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı” Kavramı:

“Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı” kavramı, Azerbaycan Türkü aydın ve sanatkârların muhtelif sebeplerle Azerbaycan'dan ayrı düştükleri coğrafyada oluşturdukları edebî ve kültürel birikimi ifade etmektedir. Dönem olarak ise daha çok 20. yüzyılın başından itibaren günümüze kadar olanı süreci kapsamaktır. Bu konuda Azerbaycan'da “Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı” alanında araştırmalar yapan ve kavramın yerleşmesinde önemli bir yere sahip olan Vagif Sultanlı şunları söylemektedir:

“Azerbaycan muhaceret edebiyatı mefhumu XX. yüzyıl siyasi muhaceretinin doğurduğu ve formalastırdığı edebî ve estetik anlayışı ifade etmektedir. Çünkü önceki dönemlerden farklı olarak Azerbaycan muhacereti XX. yüzyılda kütleli bir karakter almış, onun temelinde siyasi motif dayanmıştır. Buna göre de Azerbaycan muhaceret edebiyatının tarihi çok eskilere gidip çıkmasına bakmayarak bu ad altında esas itibariyle XX. yüzyılda siyasi nedenlerden dolayı dünyanın değişik ülkelerine dağılmış edebî şahsiyetlerin yaratıcılık mirası nazarda tutulmaktadır.” (4: 32).

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin işgal edilmesiyle daha çok siyasi sebeplerle Azerbaycan'ı terk ederek başta Türkiye ve Avrupa'daki bazı ülkelerde toplanan Azerbaycan Türkü muhacirler bilhassa 1990'lı yıllardan sonra daha çok ekonomik ve sosyal sebeplerle dünyanın hemen her yerine dağılmışlardır. 1990'lı yıllara kadar Sovyetler Birliği içindeki topraklarda yaşayan Azerbaycan Türklerinin birikiminden bir muhaceret kavramı olarak bahsedilmezken 1991 yılında Azerbaycan'ın bağımsızlığıyla artık eski Sovyet idaresinde bulunan coğrafyalarda kalan Azerbaycan Türkleri de bu kapsam içine dâhil edilmektedir. Mesela bugün Rusya'da yaşayan Azerbaycan Türklerinin oluşturduğu edebî ve

kültürel birikim de bu alan içinde değerlendirilerek “Rusya’da oluşan Azerbaycan muhaceret edebiyatı”ndan söz edilmekte, bu birikim araştırılmakta, tanıtılmaktadır (Bak. 5).

Türkiye’de oluşan Azerbaycan muhaceret edebiyatı daha çok 1920 sonrası, yani Azerbaycan Cumhuriyeti’nin sona ermesinden sonra Türkiye’ye geçmek zorunda kalan Azerbaycanlı aydınların oluşturduğu birikimi içine almaktadır ve günümüze kadar devam etmektedir.

III. Azerbaycan Muhaceretin Türkiye’de Araştırılması:

Zaman içinde muhaceret ve muhacerette oluşan birikim muhtelif araştırmacılar tarafından ele alınmıştır. Muhaceretin araştırılması aşamalarını “Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı” adlı kitabında Vagif Sultanlı şu şekilde tanzim ediyor:

“1. 1909-1920. yıllar (Çar Rusyasındaki Stolipin istilasından Azerbaycan halk Cumhuriyeti’nin sona ermesine kadar olan dönem).

2. 1920-1941. yıllar (Cumhuriyetin sona ermesinden II. Dünya Savaşına kadarki dönem).

3. 1941-1991. yıllar (II. Dünya Savaşından Azerbaycan’ın bağımsızlığına kadarki dönem).

4. 1991 yılından sonraki dönem (Azerbaycan’ın bağımsızlık dönemi).” (4: 32).

Burada dikkat edilirse, tasnifte Gülistan ve Türkmençay anlaşmalarıyla ikiye bölünmüş olan tarihî Azerbaycan’ın sadece kuzeyi esas alınmıştır. Zaten Vagif Sultanlı da bunu şöyle izah ediyor: “Şunu da kayıt etmeliyiz ki, muhaceret edebiyatı tarihî dönemlere ayrılırken aslında Azerbaycan’ın kuzeyi esas alınmıştır. Fakat edebî malzemenin eleştirilmesinde bütün Azerbaycan edebiyatı çerçevesinde hareket edilmiştir.” (4: 32). Yine Vagif Sultanlı 1945-46 yıllarında Güneyde kurulan Azerbaycan Milli Hükümeti’nin sona ermesiyle şah rejiminin baskısından kuzeye göçen aydın tabakanının oluşturduğu edebiyattan “vatanın bir yanından bir başka yanına ‘hicret’ olduğu için muhaceret olarak” söz etmediğini vurgulamaktadır (4: 33).

Muhaceretin araştırılması çalışmalarının ilk olarak yine muhacerette bulunan Azerbaycanlı aydınlar tarafından başlatıldığını söylemiştik. Onların yaptıkları ilk çalışmaların amacı da istiklal mücadelesini canlı tutmak, muhacerette yaşayanların fikrî ve edebî eserlerini ve Azerbaycan’ı birçok yönüyle tanıtmaktı. Bu çalışmaların bir diğer maksadı da yapılan çalışmaların dar bir çevreden çıkarılarak daha umumî hale getirilmesidir. Çünkü muhacerette yapılan çalışmalar çoğu zaman sadece muhacerete mecbur olanlar arasında kalmış ve yayılma imkânı bulamamıştır. Bu ise yapılan çalışmaların hedefine ulaşamaması demektir.

Muhacerette Azerbaycan Türkçesini, edebiyatını, folklorunu, tarihini, coğrafyasını vs. ele alan muhaceret aydınları içinde Mehmed Emin Resulzade, Mirza Bala Mehmedzade, Ahmet Caferoğlu, Mehmet Ağaoğlu, Mehmet Ali Resulzade, Hüseyin Baykara, Abdolvahap Yurtsever, Mustafa Hakkı Türkekul, Selim Refik Refi’oğlu, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey, San’an Azer (Mehmet Sadık Aran), Elmas Yıldırım gibi isimler sadece ilk anda akla gelenlerdir. Bu saydığımız isimler aynı zamanda muhaceretteki edebiyatı meydana getiren isimlerdir de.

Azerbaycan muhaceretinin araştırılması yukarıda da söylediğimiz gibi ilk önce muhaceretteki Azerbaycan Türkleri tarafından başlatılmıştır. Azerbaycan’ın işgalinden sonra Azerbaycan’dan ayrılmak zorunda kalan Azerbaycanlı siyaset, edebiyat ve fikir adamları ilk önce gittikleri İran’da Gürcistan’da ve Türkiye’de hemen faaliyetlere başlamışlar ancak bu faaliyetler ve kurdukları dernekler, bu insanların birbirleriyle olan irtibatının zayıflığı, kadroların eksikliği sebebiyle istenilen seviyede olmamış ve ortadan kalkmıştır (6:4).

Bu faaliyetlerin hareketlenmesi ve sistemleşmesi Azerbaycan Cumhuriyeti’nin sabık cumhurbaşkanı olan Mehmed Emin Resulzade’nin Türkiye’ye gelmesiyle hareket kazanacaktır. Bilindiği üzere 1920 yılının 27 Nisanında Sovyet ordularının Azerbaycan’ı işgal ve ilhak etmesi neticesinde bir süre Azerbaycan’da gizlenmek zorunda kalan Resulzade, yakalandıktan sonra Moskova’ya götürülür ve burada ikamete mecbur edilir. 1922 yılında bir yolunu bularak Finlandiya’ya kaçan Resulzade buradan da Türkiye’ye geçmiştir (3: 24-25; 4: 58-59). Türkiye’ye gelince millî istiklâl hareketinin sistemleştirilmesinin acil bir ihtiyaç olduğunu gören Resulzade, bunun için basın yayın faaliyetlerinin önemini de farkındadır. Bu sebeple İstanbul’da Müsavat Partisi Harici Bürosu’nu kurar ve bu büronun yayın faaliyeti olarak da *Yeni Kafkasya* adıyla bir dergi çıkarmaya başlarlar (6: 4; 2: 39-52). Azerbaycan istiklal mücadelesinin Türkiye’de çıkarttığı ilk dergi ve ciddi anlamdaki ilk neşriyat faaliyeti bu dergidir. Bu dergiyle başlayan Azerbaycan muhaceretinin basın yayın faaliyeti daha sonra çıkarılan *Azeri Türk, Odlu Yurt, Bildiriş, Azerbaycan Yurt Bilgisi, Azerbaycan* vs. gibi dergi ve gazetelerle devam etmiş, Azerbaycan’la ilgili yine çoğunluğu muhacerete mecbur olmuş Azerbaycan Türkleri tarafından yazılan kitaplar, risaleler neşredilmiştir. Ancak bu çalışmaların bugünkü anlamda bir muhaceret edebiyatı araştırması veya Azerbaycan muhaceret edebiyatı neşriyatı olduğunu söylemek söz konusu değildir. Yukarıda, bu çalışmaların en temel maksadının hiç şüphesiz ki, Azerbaycan’ın istiklâl mücadelesini canlı tutmak ve istiklal yolunda motivasyonu sağlamasının yanında tabii ki Azerbaycan edebiyatını, tarihini, kültürünü tanıtmak olduğunu söylemiştik. Muhaceretteki en mühim neşriyat organlarından

olan *Azerbaycan Yurt Bilgisi*'nin ilk sayısındaki takdim yazısında yukarıda belirttiğimiz ikinci hususu Ahmet Caferoğlu şöyle açıklamaktadır: “İlmî münasebâtın milletler arasında günden güne sıklaşması ve yekdiğerini bu vesile ile daha fazla tanıyabilmesi evvelce büyük milletlerin mevzuu dâhilinde kalan yurdumuzun artık müstakilen tetkikini bir zaruret olarak talep etmektedir. Kendi kendisini bizzat tetkik etmiyen milletler başka milletlerin etnografi tetkiki mevzuundan başka bir şey olmamıştır. Halbuki Azerbaycan bu iptidaî devresini artık üzerinden atmış ve kapısını da ilmî kapitülasyonlara çoktan kapamıştır.

Son on sene zarfında muhtelif mahafilde Azerbaycan tetkikine ciddi-yetle teşebbüs edilmesi kısmen iyi neticeler vermişse de, harsımızın birçok cihetleri hâlâ eski mechuliyetleri içerisinde devam edip durmaktadır. Yani dikilmek istenilen büyük binanın temeli henüz boşluklarla doludur. İşte o büyük binanın temelindeki büyük boşluklar işbu Azerbaycan Yurt Bilgisi'nin bir an evvel intişar etmesine sebep olmuştur.

Azerbaycan Yurt Bilgisi tetkikatı bugün artık dar çerçevesinden sıyrılıp beynelmilel ilim âleminde kendi müdekkikine intizar etmektedir. Yeni tetkik kadrosunun izharı şüphesiz bu intizar müddetini azaltacak ve bin-netice evvelce bahsi muzur addedilen millî kültürümüz hakiki çehresini almış olacaktır.

Azerbaycan Yurt Bilgisi'nin maksat ve gayesi Azerbaycan'ı her bir hususta yakından bilen ve tanıyanlarla bir tetkik kadrosu hazırlayarak hars tetkiki ile uğraşmaktan ibaret olmayıp aynı zamanda onu bu ülke ile alâ-kadar ırktaş ve muhiplerine tanıtmaktır. Mamafih mecmuamız bununla da iktifa etmeyecek ve müşterek Türk harsının hâlâ aydınlanmamış olan noktalarını tenvire çalışacaktır.” (7: 2-3).

Türkiye Türkü araştırmacılar ve âlimler tarafından Azerbaycan muha-ceretinin araştırılması çalışmalarının 1950'lerden sonra arttığını söyleyebiliriz. İlk çalışmalar daha çok tanıtma şeklindedir. Bunun sebebi ise elde yeterince malzemenin olmayışıdır. Azerbaycan edebiyatını Türkiye'de ilmî ve sistemli olarak araştıran ilk isim Azerbaycan'ın Gence şehrinde Türkiye'ye gelip okumuş, daha sonra doktorasını Almanya'da tamam-layıp İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bö-lümünde uzun yıllar hocalık etmiş olan Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu'dur. Çok geniş bir çalışma sahası olan Caferoğlu'nun Azerbaycan mevzuun-daki çalışmaları büyük bir yekûn tutmaktadır. Bu sahayı akademik olarak araştıran diğer bir isim de Caferoğlu gibi yine Gence'den İstanbul'a gelip İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı Eğiti-mi almış olan Selim Refik Refi'oğlu'dur. Selim Refik Refi'oğlu, ilk yazıla-rını Azerbaycan Yurt Bilgisi dergisinde yayınlamıştır. Türkiye'de değişik şehirlerde öğretmenlik yapan Selim Refik Refi'oğlu, 1945 yılında İstanbul

Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır. Hakkında bir çalışma yaptığımız ve 1950'li yılların sonuna kadar yaptığı çalışmalara ulaşabildiğimiz Selim Refik Refi'oğlu'nun maalesef bu tarihlerden itibaren her hangi çalışmasına tesadüf etmedik. Bu âlimimiz hakkındaki araştırmalarımız devam etmektedir (8: 237-242).

Türkiye'den ise bu sahayı sistemli olarak araştıran isimlerin başında Yavuz Akpınar gelmektedir. 1970'li yıllardan itibaren Azerbaycan edebiyatını ve fikir hayatını araştırmaya başlayan Yavuz Akpınar, sadece kendisi değil yetiştirdiği talebeleriyle de bu sahada çok önemli işler yapmıştır. Azerbaycan edebiyatı konusunda yaptığı çalışmaların bir kısmını "Azeri Edebiyatı Araştırmaları" adlı kitabında toplayan Yavuz Akpınar, Azerbaycan'ın mühim bazı şahsiyetlerinin arşivlerini de toplamış ve istifadeye sunmuştur (bak. 9). Mehmet Emin Resulzade'nin bazı eserlerini neşre hazırlayan ve Ali Bey Hüseyinzade'nin arşivini istifadeye sunan Yavuz Akpınar bu alandaki çalışmalarına devam etmektedir. Yavuz Akpınar'ın bu alanda en önemli hizmetlerinden birisi de Erzurum'da Atatürk Üniversitesi'nde çalışırken İbrahim Bozyel ile birlikte çıkardığı *Kardeş Edebiyatlar* adlı dergidir. Bu dergi uzun yıllar Türk dünyası ve dolayısıyla Azerbaycan edebiyatının Türkiye'deki sesi olmuştur.

1990 öncesinde Türkiye'de Azerbaycan edebiyatı sahasında mühim çalışmalar yapan bir diğer isim ise Yusuf Gedikli'dir. Yusuf Gedikli, üniversite dışında olmakla beraber bu sahada oldukça ciddi ve ilmî çalışmalar koymuş, Azerbaycan edebiyatının Türkiye'de araştırılması ve tanıtılmasında çok emek sarf etmiş bir araştırmacıdır. Bilhassa Şehriyar üzerindeki çalışmalarıyla tanıdığımız Yusuf Gedikli, daha 1980'li yılların ortalarında "*Çağdaş Azeri Şiiri Antolojisi*" (1983), "*Dost Elinden Gelen Turna: Çağdaş Azerbaycan Hikâyeler Antolojisi*" (1987) adlı çalışmalarıyla ve muhtelif gazetelerde, dergilerde yazdığı yazılarıyla çok mühim bir hizmet görmüştür. Yine 1990'lı yıllardan sonra Azerbaycan edebiyatının mühim simalarından aktardığı eserleri Türkiye'deki okuyuculara da ilk defa Yusuf Gedikli takdim etmiştir.

Türkiye'de Azerbaycan edebiyatının ve dolayısıyla muhaceret edebiyatının araştırılmasının en hareketli dönemi hiç şüphesiz 1990'lı yıllardan itibaren başlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılıp Azerbaycan'ın istiklalini ilan etmesiyle birlikte iki kardeş devlet arasında ilmî ve kültürel münasebetlerin daha da artmasıyla birlikte gerek üniversitelerde gerekse üniversite dışında birçok akademik ve aktüel çalışmalar yapılmaya başlanmış, bu çalışmalar ilim ve kültür âlemine sunulmuştur. 1-6 Nisan 1991 tarihinde Bakü'de düzenlenen I. Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı Sempozyumu'na Türkiye'den çok sayıda araştırmacı katılmış ve Türkiye'deki muhaceret birikimini ilim âlemine sunmuşlardır.

1990 sonrasında muhaceretin siyasi şahsiyetlerinin araştırılması hususunda Dr. Sebahattin Şimşir'in çalışmalarını da zikretmek lazımdır. Bilhassa Azerbaycan'ın istiklal mücadelesi ve Mehmed Emin Resulzade üzerine yoğunlaşan Sebahattin Şimşir bu mevzuda çok sayıda kitap ve makale neşretmiştir (kitaplarından ikisi için bak. 2, 3).

Azerbaycan muhacereti hakkında çalışma yapan isimlerden birisi de tarihçi Ömer Özcan'dır. Ömer Özcan, muhaceretin bugün adı unutulmuş, hakkında şimdiye kadar çalışma yapılmamış birçok şahsiyeti hakkında araştırmalar yapmıştır. Bunlardan birisi de yukarıda ismini zikrettiğimiz Selim refik Refi'oğlu'dur. Ömer Özcan, Selim Refik Refi'oğlu'nun bilhassa Türkiye'deki izlerini takip etmiştir. Gence'den İstanbul'a gidip orada okuyan ve Türkiye'de uzun yıllar öğretmenlik yapan Selim Refik Refi'oğlu hakkında bir monografi yazan Ömer Özcan aynı zaman da Refi'oğlu'nun bir nev'i aile tarihini de meydana çıkarmıştır (bak. 10).

Azerbaycan muhaceret basını üzerine de Türkiye'de çalışmalar yapılmıştır. *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, *Azeri Türk* ve Azerbaycan Kültür Derneği tarafından yayınlanan *Azerbaycan* dergisi vs. hakkında tezler hazırlanmıştır. Muhaceret basını hususunda Belkıs Ulusoy Nalcioğlu'nun yaptığı çalışmaları da burada bilhassa zikretmeliyiz. Belkıs Ulusoy Nalcioğlu'nun "*Azeri Türk Dergisine Göre Azerbaycan'ın Millî Problemleri*" adlı master tezi ile "*Azerbaycan Siyasi Muhaceretinin İstanbul'daki Basın Etkinliklerinin (1923-1931) Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü*" adlı doktora tezi Azerbaycan muhaceret basını üzerine Türkiye'de yapılmış en kapsamlı araştırmalardandır. Belkıs Ulusoy-Nalcioğlu'nun doktora tezi İstanbul Üniversitesi tarafından kitap olarak neşredilmiştir (bak. 11).

1990'lı yıllardan itibaren Türkiye üniversitelerinde Azerbaycan edebiyatı üzerine yüzlerce tez hazırlanmış olup bunların bazıları kitap olarak neşredilmiştir. Aynı zamanda Türkiye'de muhaceret hayatı yaşamış olan çeşitli simalar da Türkiye'de araştırılmış, hem bu çalışmalar hem de onların eserleri neşredilmiştir. Mehmet Emin Resulzade, Ali bey Hüseyinzade, Ahmet Ağaoğlu, Elmas Yıldırım, Mehmet Sadık Aran (San'an Azer), Ahmet Caferoğlu, Selim Refik Refi'oğlu gibi isimler hakkında birçok kitap ve makale neşredilmiştir.

Sonuç

Azerbaycan muhaceretiyle ilgili araştırmalar hem Türkiye'de hem de Azerbaycan'da hemen her gün artmaktadır. Bilhassa 1990 sonrasında Azerbaycan'da bu konuya olan ilgi daha da artmış olup, Azerbaycan neşriyatında bu mevzuda çok sayıda makale ve kitap neşrolunmuş, neşrolunmaya da devam etmektedir. Biz bu yazıda muhaceretin araştırılma-

sı mevzuuna temas edip Türkiye’de yapılan çalışmalar hakkında kısa ve özet bilgi vermeye çalıştık. Buradaki maksadımız bu alanda yapılan çalışmalara dikkati çekmek olduğu için yapılan çalışmalar hakkında detaylı bilgi vermeye lüzum görmedik. Bu konuda daha geniş bir çalışmamızı ileride neşredeceğiz.

Kaynaklar

1. *Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük*, Ankara, 2011.
2. Sebahattin Şimşir, *Azerbaycan’ın İstiklâl Mücadelesi*, 1. baskı, İstanbul, 2002, 272 s.
3. Sebahattin Şimşir, *Mehmet Emin Resulzade - Hayatı ve Şahsiyeti*, 1. Baskı, İstanbul, 2012.
4. Vagif Sultanlı, *Azerbaycan Muhaceret Edebiyatı*, (çeviren: Enver Uzun), 1. baskı, İstanbul, 2007, 224 s.
5. Memmedov, Ramin, *Odlar Yurdunun Övladları Rusiya Tarixinde*, Bakı, “Ziya”, 2011, 496 s.
6. Belkıs Ulusoy, *Azeri Türk Dergisine Göre Azerbaycan’ın Milli Problemleri (1928-1931)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999, IV+192 s.
7. “Bir kaç söz”, *Azerbaycan Yurt Bilgisi*, Yıl 1, S. 1, Ocak 1932, s. 2-3.
8. Hayri Ataş, “Azerbaycan Muhaceret Edebiyatına Katkılar: Selim Refik Refi’oğlu’nun Edebiyat Araştırmalarının Bazı merhaleleri”, *Bakı Slavyan Universiteti Humaniter Elmlerin Öyrenilmesinin Aktual Problemleri*, 2/2014, Bakı, 2014, s. 237-242.
9. Yavuz Akpınar, *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul, 1994, 512 s.
10. Ömer Özcan, *Selim Refik Refi’oğlu*, Bakı, 2013, 276 s.
11. Belkıs Ulusoy Nalcioğlu, *Azerbaycan Siyasi Muhaceretinin İstanbul’daki Basın Etkinliklerinin (1923-1931) Kamuoyu Oluşturmadaki Rolü*, 1. Baskı, İstanbul, 2004, x+240 s.